

บทที่ ๓

ศึกษากำเนิดของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก

ไม่มีใครที่สามารถจะให้คำตอบได้ว่า มนุษย์ถือกำเนิดเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ตัวเรามาจากไหน ตายแล้วจะไปไหน ข้อสงสัยนี้มีมาแล้วตั้งแต่โบราณกาล จนถึงปัจจุบัน นอกจากพระพุทธเจ้าแล้วไม่มีใครอื่นจะตอบให้หายสงสัยได้ เพราะพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ไกลจากกิเลส เป็นผู้ตรัสรู้ชอบโดยพระองค์เอง เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไปแล้วด้วยดี เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง เป็นผู้สามารถฝึกบุรุษที่สมควรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรม เป็นผู้มีความจำเริญ จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม หมู่สัตว์เป็นไปตามกรรม สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน เปรียบเหมือนรถมีหมุดเป็นเครื่องตรึงไว้ แล่นไปอยู่^๑ พระองค์ตรัสจำแนกแสดงมวลสัตว์โลกไว้ว่า เมื่อยังไม่สิ้นกิเลสก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกไม่รู้จบสิ้น ทั้งที่ไปเกิดในภพภูมิที่ดีก็มี ไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดีก็มาก ตามกฎแห่งกรรมที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ ถ้ายังไม่หมดกิเลส แต่ถ้าจิตได้รับการฝึกหัดขัดเกลามาดี ก็ย่อมไปเกิดในภพภูมิที่ประณีตมีความสุข เช่น ภพภูมิของมนุษย์เป็นต้น ถ้าจิตไม่ได้รับการฝึกหัดขัดเกลามาดีก็ย่อมไปเกิดในภพภูมิที่ต่ำทรามลงมา ได้รับทุกข์เวทนาเดือดร้อนในภพภูมินั้น ทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณเทศนาธรรมโปรดสัตว์โลกทั้งหลายให้มีความเข้าใจและให้ความสำคัญที่จะมองเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เพราะกว่าจะเกิดมาเป็นมนุษย์ได้นั้นต้องมีกุศลผลบุญที่ได้สั่งสมไว้พอสมควร ทั้งการได้อัตภาพเป็นมนุษย์นี้ก็เป็นอัตภาพที่สามารถบำเพ็ญเพียร บำเพ็ญบุญกุศลได้มากกว่าการเกิดในอัตภาพอื่นในภพภูมิอื่น^๒

ปัญหาเรื่องการเกิดเป็นมนุษย์จึงเป็นเรื่องที่น่ายกยาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้ามนุษย์ปราศจากความเข้าใจที่แท้จริงถึงสัจจะความเป็นมนุษย์แล้ว ก็จะก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ

^๑วิ.มหา. (บาลี) ๑/๑/๑, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑/๑-๒.

^๒ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๖๐/๔๕๒, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๕๒.

^๓พระมหาอุทัย ภูมิมณี (ชะกิจ), “ศึกษาคูณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

ตามมาอีกมากมาย ตัวอย่างเช่น การเบียดเบียนเช่นฆ่าทำลายชีวิตซึ่งกันและกัน ไม่เห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เมื่อประสบอุปสรรคที่เข้ามาขวางกั้น บางคราวก็เบียดเบียนตนเองถึงขั้นทำลายชีวิตตนก็มี เหล่านี้ล้วนแต่ก่อให้เกิดเป็นปัญหาต่อสังคมตามมาอีกมาก ในสภาวะการณ์เช่นนี้ ความสงบสุขร่มเย็นก็จะหาได้ยาก

ตรงกันข้ามถ้าเข้าใจคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เห็นประโยชน์สูงสุดของการเกิดมาเป็นมนุษย์ ว่ามีคุณค่าอนันต์เช่นนี้แล้ว การจะไปเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ก็จะลดน้อยถอยลง เพราะต่างก็เห็นคุณค่าของชีวิตแห่งความเป็นมนุษย์ สังคมก็จะมีแต่ความสงบร่มเย็น เพราะมนุษย์มีความเคารพซึ่งกันและกันในสิทธิขั้นพื้นฐาน คือการไม่เบียดเบียนกันและกัน^๔

๓.๑ การเกิดขึ้นของมนุษย์ในพระสูตรคันถปิฎก

เมื่อศึกษาในพระไตรปิฎกพบว่า การเกิดเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ โดยมีจุดเริ่มในเชิงวาทกรรมที่ปรากฏในอรรถกถาสูตรว่า เมื่อโลกเสื่อมไปและได้เจริญขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ก็มีสัตว์ชั้นอากาศสรรพหามาเกิด ซึ่งก็เป็นมนุษย์จากโลกเก่าที่เสื่อมไปในอดีตนั่นเอง โดยที่การเกิดเป็นมนุษย์นั้นมีสาเหตุมาจาก “กิเลส” ของพรหมชั้นอากาศที่ติดใจในจวนดิน และเกิดเป็นมนุษย์เพศชายหญิงขึ้น ในที่สุดก็มีการเสพอสังขารและให้กำเนิดบุตรหลานมา^๕

การเกิดขึ้นของชีวิตมนุษย์ เป็นไปตามหลักปฏิจาสุมุปา^๖ เชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัยกันและกัน ตั้งแต่อดีตชาติกระทั่งเกิดในภพมารดา พระพุทธเจ้าตรัสว่า กำเนิดของมนุษย์มีองค์ประกอบ ๓ ประการคือ

- ๑) บิดามารดามีเพศสัมพันธ์กัน
- ๒) มารดาอยู่ในวัยที่ยังมีระดู
- ๓) มีคันธัพพะมาเกิดในครรภ์มารดา^๗

ในองค์ประกอบ ๓ ประการนี้ การเกิดเป็นมนุษย์นั้นมีปรากฏขึ้นตั้งแต่จิตดวงแรกปรากฏในครรภ์มารดา ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตว์เกิดนับตั้งแต่จิตดวงแรก วิญญาณดวงแรกเกิดปรากฏขึ้นในครรภ์ของมารดา”^๘

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^๕ ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๑๕-๑๒๖/๘๒-๘๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๕-๑๒๖/๘๘-๘๙.

^๖ ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑-๒, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๒-๓.

^๗ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๐๘/๔๖๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๘/๔๔๓.

^๘ วิ.มหา. (บาลี) ๔/๑๒๔/๑๓๕, วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๒๔/๑๕๑.

จากหลักฐานในอรรถกถาสูตร^๕ เมื่อผู้คนได้เสพเมถุนธรรม ชีวิตมนุษย์ ก็ได้เกิดขึ้นในสมัยนั้น โดยใน ปฐมภวสูตร กล่าวถึงพื้นฐานชีวิตการเกิดอยู่ ๓ อย่างคือ

๑. กัมมัง เขตตัง กรรม เป็นพื้นที่ของชีวิต (กรรมเป็นพื้นที่นา)
๒. วิญญาณัง พิชัง วิญญาณ เป็นพืชพันธุ์ของชีวิต (วิญญาณเป็นพืช)
๓. ตัณห์ สีนหัง กิเลส ตัณหาความทะยานอยากเป็นน้ำเชื้อของชีวิต การเกิดในภพใหม่จึงมีต่อไปอีกได้^๖

ชีวิตการเกิดของมนุษย์ ถ้ามี ๓ อย่างนี้อยู่ ก็มีการสร้างชีวิตเกิดขึ้นมา เพราะมีกรรม มีวิญญาณ และกิเลสตัณหาอุปาทาน สิ่งที่สร้างชีวิตมนุษย์ให้เกิดขึ้นมา ที่สำคัญที่สุดคือ ตัณหา อันเป็นกิเลส เป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมก็ต้องได้รับผลกรรม กิเลสก็เกิดขึ้นให้เป็นเหตุทำกรรมอีก วนเวียนกันไปไม่รู้จบสิ้น เรียกว่า วัฏฏะ^๗ แปลว่า วน ๓ อย่างคือ กิเลสวัฏฏะ (วน) คือกิเลส กรรมวัฏฏะ (วน) คือกรรม วิปากวัฏฏะ (วน) คือวิปาก ได้แก่ ผลของกรรมนั้น

สังสารวัฏถือว่าเป็นทางดำเนินอย่างต่อเนื่องของจิตวิญญาณที่ยังเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลก คือสิ่งที่มีชีวิตอาศัยอยู่ในภพภูมิทั้ง ๓ ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุปปภูมิ เรียกว่า ไตรภูมิ^๘ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กำเนิด ๔ หมายถึง ลักษณะการกำเนิดของสัตว์ทุกชนิดที่อาศัยอยู่ในโลกมีอยู่ ๔ ชนิดด้วยกันคือ ๑) กำเนิดอันทะ เหนือสัตว์ที่เจาะทำลายเปลือกไข่แล้วเกิด เช่น นก ไก่ จิ้งจก และเต่าเป็นต้น ๒) กำเนิดขลาพุชะ เหนือสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ได้แก่สัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนม เช่น มนุษย์ แมว สุนัข และช้างเป็นต้น ๓) กำเนิดสังเสทชะ เหนือสัตว์ที่เกิดในสิ่งโสโครก ได้แก่ หนอน จุลินทรีย์หรือสัตว์เซลล์เดียวหลายชนิด ๔) กำเนิดโอปปาติกะ เหนือสัตว์ที่เกิดและเติบโตเต็มทีทันที เช่น เทวดาและสัตว์นรก^๙

การเกิดมิใช่เพียงแต่ว่ามารดาบิดามีเพศสัมพันธ์ มารดาอยู่ในวัยที่ยังมีระดูเท่านั้น ก็จะทำให้สัตว์มาเกิดได้ แต่การเกิดต้องประกอบด้วยสัตว์ที่มีวิญญาณเข้ามาปฏิสนธิในครรภ์มารดาด้วย

^๕ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี ๑๑/๑๑๕-๑๒๖/๘๒-๘๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๕-๑๒๖/๘๘-๘๙.

^๖ดูรายละเอียดใน อัง.ทุก. (บาลี) ๒๐/๓๓-๓๘/๒๑๓-๒๑๘, อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๓-๓๘/๓๐๐-๓๐๒.

^๗วัฏฏะ ๓ คือ กิเลส กรรม วิปาก ที่เกี่ยวข้องกับกามภูมิ รูปภูมิ อรุปปภูมิ หรือหมายถึงอุปาทานจันท์ (อัง.ภก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๐๕, ๖๑/๑๔๓, อัง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๓-๑๑๘/๓๓๕, สารตฺถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๕๔/๒๕๔).

^๘ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๔/๖๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๔/๘๕.

^๙ม.ม. (บาลี ๑๒/๑๕๒/๑๑๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑-๑๕๒.

การเกิดจึงจะสมบูรณ์ เพราะถ้าหากมีแค่ ๒ ประการแรก สัตว์ที่จะมาเกิดก็มีไม่ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้กับพระอานนท์ ในมหานิทานสูตรว่า

อานนท์ ข้อที่เรากล่าวเช่นนี้ว่า “เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี เธอพึงทราบ เหตุผลที่วิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าวิญญาณจักไม่หยั่งลงในท้องมารดา นามรูปจะก่อตัวขึ้นในท้องมารดาได้หรือ”

พระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ก็ถ้าวิญญาณหยั่งลงในท้องมารดาแล้ว ล่วงเลยไปนามรูปจักบังเกิดขึ้นเพื่อความเป็นอย่างนี้ได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ก็ถ้าวิญญาณเด็กชายหรือเด็กหญิงผู้เยาว์วัย จักขาดความสืบต่อ นามรูปจักเจริญงอกงามไปบุญได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนั้น เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิดและปัจจัยแห่งนามรูป ก็คือวิญญาณนั่นเอง”^{๔๔}

นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังกล่าวถึงกระบวนการเกิดการสืบพันธุ์ของมนุษย์ว่า เป็นเรื่องสำคัญ มีทั้งคุณและโทษ เพราะโลกมนุษย์อยู่ในกามภูมิที่อยู่ของผู้บริโศกคามคุณทั้ง ๕ โดยเฉพาะอันได้แก่ ผัสสะ หรือการกระทบทางตาในรูป ผัสสะทางหูในเสียง ผัสสะทางจมูกในกลิ่น ผัสสะทางลิ้นในรส และผัสสะทางกายในโผฏฐัพพะ (อารมณ์)^{๔๕} ในกามภูมินี้จะเห็นว่ามี ๒ ลักษณะด้วยกันคือ ทุกคติภูมิ ๔ และสุคติภูมิ ๓ สัตว์โลกส่วนใหญ่ล้วนปรารถนาที่จะเกิดใหม่ในสุคติภูมิด้วยกันทั้งสิ้น เพราะจะได้กิน ได้ดื่ม ได้รื่นเริง และบริโศกคาม ในสุคติภูมินี้ มนุษย์ภูมิจะเรียกการสืบพันธุ์ว่า การบริโศกคาม การเสพเมถุน การร่วมประเวณี หรือการเสพสังวาส ซึ่งเป็นกิจของชาวบ้านผู้ครองเรือน กามทั้งหลายมีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษยิ่งใหญ่อ^{๔๖} มนุษย์ปุถุชนจะพากันยกย่องสรรเสริญ ยินดี พอใจและไม่เคียดแค้นในการบริโศกคามเหมือนการนอนและการดื่มสุราเมรัย^{๔๗} ส่วนนักบวชผู้ออกจากเรือนจะไม่สรรเสริญ และ

^{๔๔}ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๑๕/๕๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๑๕/๖๕-๖๖.

^{๔๕}ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๖๖/๑๒๘-๑๒๙, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๖/๑๖๗-๑๖๘.

^{๔๖}ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๗๖/๑๓๖, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๖/๑๓๗.

^{๔๗}ป.อุทฺ. (บาลี) ๒๕/๕๕/๓๑๓, ป.อุทฺ. (ไทย) ๒๕/๕๕/๔๖๕.

ประณามการบริโภคความเป็นมรรยาทของคนชั้นต่ำ กิริยาชั่วหยาบ พฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ มีกำลังมหาศาลที่ปัญหาหยังไม่ถึง เป็นเครื่องผูกใจมนุษย์ให้ติด หาผู้เว้นได้ยาก^{๔๔}

ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับกำเนิดของมนุษย์ ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ได้แสดงไว้ว่า เวลาโลกถูกทำลายนั้นไม่ได้ทำลายทั้ง ๓ ภูมิ จะยังคงเหลือภูมิชั้นจุตถกณภูมิและอรุณภูมิอยู่ ดังนั้นจึงกล่าวถึงการเกิดใหม่เฉพาะภูมิที่ถูกทำลายไป การอธิบายกำเนิดชีวิตของมนุษย์ก็กล่าวว่าเป็นการจุติของพรหมชั้นรูปภูมิ เมื่อกล่าวถึงการเกิดใหม่ของโลกแล้ว จึงกล่าวถึงกำเนิดของมนุษย์ และได้ข้อคิดว่า มนุษย์มาจากมนุษย์ด้วยกัน และสืบเนื่องมาจากสิ่งที่ดี รูปพรหมชั้นอาภัสสรพรหมนั้นเป็นภพหรือสถานที่เกิดแห่งหนึ่ง ผู้ที่จะไปอุบัติในพรหมโลกชั้นนี้ได้คือผู้บำเพ็ญเพียรจนได้ฉานสมาบัติ แต่ยังไม่ได้รับรลอรหัตต์ หรือยังไม่ได้บรรลุภูมิธรรมชั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนานั้นเอง^{๔๕}

การเกิดเป็นมนุษย์ นับว่าเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่และมหัศจรรย์ มีความสลับซับซ้อนมากที่สุด ส่วนใหญ่แล้วเราไม่เข้าใจว่าเราเกิดมาจากไหน และถึงจะมีผู้ตอบปัญหานี้ได้น้อยมาก เพราะคนเรามักไม่ค่อยสนใจหรือทำความเข้าใจในเรื่องของตัวเอง แต่กลับสนใจเรื่องที่อยู่ไกลตัว ชีวิตในชาตินี้จึงถูกครอบงำด้วยกิเลส ตัณหา ความโลภ ความโกรธ ความหลง ชีวิตจึงมีแต่ความทุกข์เดือดร้อนอยู่ร่ำไป^{๔๖}

พระพุทธศาสนากล่าวว่า การได้เกิดมาเป็นมนุษย์นั้นนับว่าสูงส่งกว่าสัตว์อื่น ๆ และมนุษย์แตกต่างจากสัตว์ เพราะกุศลกรรมฝ่ายดีจึงส่งผลให้ได้เกิดเป็นมนุษย์ อกุศลกรรมฝ่ายชั่วส่งผลให้ได้เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ฉะนั้นการได้เกิดมาเป็นมนุษย์จึงต้องอาศัยกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน หรือปุพเพกตปุญญตา ในบรรดาสัตว์โลกทั้งหลายนั้น จะมีสัตว์นี้มากกว่าสัตว์บก และในบรรดาสัตว์บกนั้น สัตว์ที่เกิดเป็นมนุษย์ก็จะมีน้อยกว่าสัตว์ที่เกิดในอบาย ๔ ทั้งในหมู่ของมนุษย์นั้น มีผู้ที่โง่เขลาเบาปัญญา ตกอยู่ในอวิชชา ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าและไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศ ไม่เข้าใจธรรมวินัย ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์สมาธิไม่ได้ จะมีจำนวนมากกว่าผู้มีปัญญา มีวิชา ได้พบพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรมวินัยที่พระองค์ทรงประกาศแล้วสามารถเข้าใจ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์แล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต และสัตว์ที่จุติจากมนุษย์จะ

^{๔๔} อ.อุฏฐก. (บาลี) ๒๓/๔๑/๒๐๕/ อ.อุฏฐก. (ไทย) ๒๕/๔๑/๓๐๔.

^{๔๕} พระครูโสภณปริยัตยาทร เขื่อน ชินวโส (สอนรอด), “การศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องจักรวาลในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๒-๑๓๓.

^{๔๖} พระมหาอุทัย ฐิธมฺม (จะกิจ), “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕.

ได้กลับมาเกิดในหมู่มนุษย์อีกนั้นก็จะมีจำนวนน้อย ส่วนสัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปเกิดในอบายภูมิ ๔ จะมีจำนวนมากกว่า จะได้ไปเกิดเป็นเทวดาก็จะยังมีน้อยลงตามลำดับ ส่วนสัตว์ที่จุติจากเทวดา กลับมาเกิดในหมู่เทวดาอีก หรือเกิดเป็นมนุษย์นั้นจะมีจำนวนน้อยกว่าไปเกิดในอบายภูมิ ๔ เช่นกัน ส่วนสัตว์ที่เกิดในอบายภูมิ ๔ มีโอกาสจุติแล้วเกิดใหม่เป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็ได้เช่นกัน แต่มีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่จะไปเกิดในอบายภูมิ ๔ เช่นเดิม^{๒๑}

การเกิดในมนุษยภูมิ กล่าวคือการถือกำเนิดในครรภ์ของมารดาแล้วได้อัตภาพความเป็นมนุษย์นั้น มีจุดกำเนิดที่เป็นไปตามกระแสแห่งกฎธรรมชาติทั้งสิ้น มีความสัมพันธ์ด้วยปัจจัยต่าง ๆ อย่างไม่ขาดสาย เกิดขึ้นสืบต่อกันไปอย่างเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน จากอดีตชาติสู่ปัจจุบันชาติก็เชื่อมโยงกันด้วยวงวนของกิเลส กรรม วิบาก ดังกล่าวแล้ว เมื่อมนุษย์ยังมีกรรมซึ่งเป็นเสมือนพื้นพิภพของชีวิต มีวิญญานเป็นเสมือนพืชพันธุ์ของชีวิต มีค้นหาเป็นเสมือนน้ำเชื้อของชีวิต ก็ยังต้องมีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ ซึ่งการเกิดในมนุษยภูมิกล่าวคือการเกิดในครรภ์มารดานั้น พระพุทธเจ้าตรัสถึงการเกิดของมนุษย์มีองค์หรือปัจจัยประกอบ ๓ ประการไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะปัจจัย ๓ ประการประชุมพร้อมกัน การถือกำเนิดในครรภ์จึงมีได้ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน แต่มารดายังไม่มีระดูและคันธัพพะ^{๒๒} ยังไม่ปรากฏการถือกำเนิดในครรภ์ ก็ยังมีไม่ได้ ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู แต่คันธัพพะยังไม่ปรากฏ การถือกำเนิดในครรภ์ก็ยังมีไม่ได้ แต่เมื่อใดมารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู และคันธัพพะก็ปรากฏ เมื่อนั้นเพราะปัจจัย ๓ ประการประชุมพร้อมกันอย่างนี้ การถือกำเนิดในครรภ์จึงมีได้ มารดาขอมรักษาทารกในครรภ์นั้น ๕ เดือนบ้าง ๑๐ เดือนบ้าง จึงคลอดทารกผู้เป็นภาระหนักนั้นด้วยความกังวลใจมาก และเลี้ยงทารกผู้เป็นภาระหนักนั้น ซึ่งเกิดแล้วด้วยโลหิตของตนด้วยความห่วงใยมาก^{๒๓}

ภาวะแห่งการมีชีวิตของมนุษย์นั้น เกิดจากการรวมตัวกันขององค์ประกอบก่อนเป็นรูปชีวิตขึ้นเรียกว่า “จันท์ ๕”^{๒๔} ประกอบด้วย ๑) รูป ได้แก่ ส่วนที่ประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ๒) เวทนา ได้แก่ ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉลย ๆ อันเนื่องมาจากผัสสะทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ ๓) สัญญา ได้แก่ ความจำได้หมายรู้ กล่าวคือการรู้ การจำ กำหนดรู้อาการ

^{๒๑} อ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๓๒๒-๓๖๕/๓๗-๔๐, อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๒๒-๓๖๕/๔๒-๔๕.

^{๒๒} คันธัพพะ ในที่นี้หมายถึงสัตว์ผู้จะมากเกิดในครรภ์นั้น (ปฏิสนธิวิญญาน) (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๐๘/๒๑๗).

^{๒๓} ดูความละเอียดใน ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๐๘-๔๐๙/๓๖๔-๓๖๖. ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๘-๔๐๙/๔๔๓-๔๔๕.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๗, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๕/๒๕๕-๓๐๐.

เครื่องหมายลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้นได้ ๔) สังขาร ได้แก่ คุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำ เป็นตัวแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือกลาง ๆ ประชุมแต่งการตริตระตรึงนึกคิดในใจ อันเป็นเหตุให้แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมาทางกายวาจา ๕) วิญญาณ ได้แก่ ความรู้แจ้งอารมณ์

ในส่วนองค์ประกอบของชีวิตมนุษย์นั้นแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ส่วนมีความรู้สึก และส่วนที่ไร้ความรู้สึก รวมเรียกว่าธาตุ ๖ คือ

(๑) ธาตุที่ไม่มีความรู้สึกไร้สติสัมปชัญญะ ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และอากาศธาตุ ส่วนชีวิตที่เป็นร่างกายของมนุษย์ก็ประกอบด้วยธาตุเหล่านี้

(๒) ธาตุที่รับรู้อารมณ์ คือ วิญญาณธาตุ หรือ จิตวิญญาณ

ในสองส่วนนั้น แต่ละส่วนประกอบมีลักษณะร่วมขององค์ประกอบซึ่งปรากฏในธาตุวิภังค์ดังนี้

(๑) ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) มีหน้าที่ค้ำจุน มีความแข็งและความอ่อน เป็นคุณสมบัติเฉพาะตน ได้แก่สิ่งซึ่งมีสภาวะดังนี้

ธรรมชาติที่แข็ง ธรรมชาติที่กระด้าง ความแข็ง ภาวะที่แข็ง เป็นภายในตนมีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคัมहा และ ทิฏฐิยึดถือ ซึ่งเป็นภายในตน เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ดับ พังผืด ม้าม ปอด ไข้ใหญ่ ไข้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า

(๒) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) มีหน้าที่เชื่อมประสาน มีความเกาะกุมไหลซึมเป็นคุณสมบัติมีสภาพดังนี้คือ

ความเอิบอาบ ธรรมชาติที่เอิบอาบ ความเหนียว ธรรมชาติที่เหนียว ธรรมชาติเป็นเครื่องเกาะกุมรูป เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคัมहाและทิฏฐิยึดถือ ซึ่งเป็นภายในตน เช่น ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร หรือความเอิบอาบ ธรรมชาติที่เอิบอาบ ความเหนียว ธรรมชาติที่เหนียว ธรรมชาติเป็นเครื่องเกาะกุมรูป เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคัมहाและทิฏฐิยึดถือ ซึ่งเป็นภายในตน แม้อันใดมีอยู่ นี้เรียกว่า อาโปธาตุที่เป็นภายใน

(๓) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) มีหน้าที่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง มีความร้อน ความเย็น เป็นคุณสมบัติ คือ ความร้อน ธรรมชาติที่ร้อน ความอุ่น ธรรมชาติที่อุ่น ความอบอุ่น ธรรมชาติที่อบอุ่น เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคัมहाและทิฏฐิยึดถือซึ่งเป็นภายในตน เช่น เตโชธาตุที่ทำให้ร่างกายอบอุ่น ที่ทำให้ร่างกายทรุดโทรม ที่ทำให้เราร้อนและที่ทำให้ของกินของดื่ม ของเคี้ยว ของลุ่ม ถึงความย่อยไปด้วยดี หรือความร้อน ธรรมชาติที่ร้อน ความอุ่น ธรรมชาติที่อุ่น ความอบอุ่น ธรรมชาติที่อบอุ่น เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอัน

ประกอบด้วยคณหาและทฤษฎียึดถือซึ่งเป็นภายในตน แม้อื่นใดมีอยู่ นี้เรียกว่า เตโชธาตุที่เป็นภายใน

(๔) วาโยธาตุ (ธาตุลม) มีหน้าที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหว มีการขยายตัวและหดตัวเป็นคุณสมบัติ ดังนี้ ความพัดไปมา ธรรมชาติที่พัดไปมา ธรรมชาติเครื่องกำจุนรูป เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคณหาและทฤษฎียึดถือ ซึ่งเป็นภายในตน เช่น ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้ ลมพัดไปตามตัว ลมศัสตรา ลมมีดโกน ลมเพิกหัวใจ ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก หรือความพัดไปมา ธรรมชาติที่พัดไปมา ธรรมชาติเครื่องกำจุนรูป เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคณหาและทฤษฎียึดถือ ซึ่งเป็นภายในตน แม้อื่นใดมีอยู่ นี้เรียกว่าวาโยธาตุที่เป็นภายใน

(๕) อากาศธาตุ (ธาตุคือที่ว่าง) คือ อากาศ ธรรมชาติที่นับว่าอากาศ ความว่างเปล่า ธรรมชาติที่นับว่าความว่างเปล่า ช่องว่าง ธรรมชาติที่นับว่าช่องว่าง ซึ่งเนื้อและเลือดไม่ถูกต้องแล้ว เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคณหาและทฤษฎียึดถือ ซึ่งเป็นภายในตน เช่น ช่องหู ช่องจมูกช่องปาก ช่องสำหรับกลืนของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว ของลิ้ม ช่องที่พักอยู่แห่งของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว ของลิ้ม และช่องสำหรับของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว ของลิ้มไหลลงเบื้องต่ำ หรืออากาศ ธรรมชาติที่นับว่าอากาศความว่างเปล่า ธรรมชาติที่นับว่าความว่างเปล่า ช่องว่าง ธรรมชาติที่นับว่าช่องว่างซึ่งเนื้อและเลือดไม่ถูกต้องแล้ว เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคณหาและทฤษฎียึดถือ ซึ่งเป็นภายในตน แม้อื่นใดมีอยู่ นี้เรียกว่า อากาศธาตุที่เป็นภายใน

(๖) วิญญาณธาตุ (ธาตุคือความรู้อารมณ์) คือ จักขุวิญญาณธาตุ โสทวิญญานธาตุ ฆานวิญญานธาตุ ชิวหาวิญญานธาตุ กายวิญญานธาตุ และมโนวิญญานธาตุ นี้เรียกว่าวิญญาณธาตุ^{๒๕}

ในที่บางแห่ง พระพุทธเจ้าทรงเรียก วิญญาณ ว่า จิต เช่นในคำว่า “เมื่อจิตเศร้าหมองแล้วมีหวังไปเกิดในทุกข์ เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้วมีหวังไปเกิดในสุคติ”^{๒๖}

ในอรรถวิสุทธิสูตร พระพุทธเจ้าตรัสวางจรแห่งการเกิดเป็นภพชาติอีกนัยหนึ่งซึ่งเชื่อมโยงกับหลักปฏิจจสมุปบาท โดยยกเอาความกำหนัดยินดี ความเพลิดเพลินขึ้นต้น ทรงอธิบายความเป็นปัจจัยหนุนเนื่องกันและกันไว้ดังนี้

^{๒๕} ดูรายละเอียด ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๔๘-๓๕๓/๓๐๗-๓๐๘, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๔๘-๓๕๓/๔๐๕-๔๐๘, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๑๓๒-๑๓๘/๕๖-๕๘, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๓๒-๑๓๘/๑๓๔-๑๓๘.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๐/๔๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐/๖๔.

ถ้าระคะ (ความกำหนด) นันทิ (ความเพติดเพติน) ตันหา (ความทะยานอยาก) มีอยู่ในที่ใด วิญญาณจะตั้งอยู่องงามในที่นั้น ที่ใดวิญญาณตั้งอยู่องงาม ที่นั้นย่อมมีนามรูปหยั่งลง ที่ใดมีนามรูปหยั่งลง ที่นั้นย่อมมีความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ที่ใดมีความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ที่นั้นย่อมมีการเกิดในภพใหม่ต่อไป ที่ใดมีการเกิดในภพใหม่ต่อไป ที่นั้นย่อมมีชาติชราและมรณะต่อไป ที่ใดมีชาติ ชราและมรณะต่อไป เรากล่าวว่าที่นั้นมี ความโศก มีความกระวนกระวายและมีความคับแค้น^{๒๗}

๓.๒ ป่อเกิดของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก

พระพุทธศาสนาพูดถึงแดนเกิดของมนุษย์ในภพภูมิที่เหล่าสัตว์ไปเกิด ๒ กรณี คือ

๑) คติ ๕

คติ หมายถึงการไป ทางไป ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ไปเกิดหลังจากตายแล้ว มี ๕ ประการ คือ นรก สัตว์ดิรัจฉาน เปเรต มนุษย์ และเทวดา^{๒๘} เนื่องด้วยพระพุทธเจ้า ทรงกำหนดรู้ใจของบุคคล หมู่สัตว์ผู้กำลังจุติและกำลังเกิดทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามไม่งาม เกิดดี เกิดไม่ดี ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า หลังจากเขาตายไปแล้วด้วยทิพพจักขุญาณตาทิพย์ของพระองค์^{๒๙} และตรัสว่า “สัตว์ทุกเหล่าย่อมเล่นไป ท่องเที่ยวไปเพื่อจุติและเกิด”^{๓๐} บุคคลหลังจากตายไปแล้ว จะมีสภาพเหน็ดเหนื่อยอ่อนเพลีย หิวกระหาย หวาดกลัว และทุกคนจะมีเส้นทางให้เดินไปสู่คตินของตัวเอง ตามกรรมที่เคยประพฤติปฏิบัติไว้ก่อนตาย”^{๓๑} ซึ่งสถานที่ของคติ ๕ จะมีลักษณะดังต่อไปนี้

(๑) นรก จะเป็นหลุมถ่านเพลิงลึกมากกว่าช่วงตัวบุรุษ เต็มไปด้วยถ่านเพลิงที่ไม่มีเปลวควัน เมื่อเดินทางไปถึงหลุมถ่านเพลิงก็จะตกลงไปเสวยทุกข์เวทนา

(๒) กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน จะเป็นหลุมอุจจาระที่เต็มไปด้วยอุจจาระ เมื่อเดินไปถึงหลุม ก็จะตกลงไปในหลุมอุจจาระเสวยทุกข์เวทนา

(๓) แดนเปเรต จะเป็นต้นไม้เกิดในที่แห้งแล้ง ไม่สมบูรณ์ มีใบน้อย มีเงาโปร่ง เมื่อเดินไปถึงต้นไม้ก็นั่ง นอนพักที่ร่มเงาไม้นั้นเสวยทุกข์เวทนาเช่นกัน

^{๒๗}ดูรายละเอียดใน ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๖๔/๕๓-๑๐๐, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๔/๑๒๔-๑๒๕.

^{๒๘}ม.ม. (บาลี) ๑๒/ ๑๕๓/๑๑๓-๑๑๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๓/๑๕๒-๑๕๓, ที่.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๖/๒๐๕, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๖/๓๐๔.

^{๒๙}ที่.สี. (บาลี) ๕/๒๔๖/๘๒-๘๓, ที่.สี. (ไทย) ๕/๒๔๖/๘๒-๘๓.

^{๓๐}ที่.สี. (บาลี) ๕/๓๑-๓๔/๑๓-๑๔, ที่.สี. (ไทย) ๕/๓๑-๓๔/๑๒-๑๕.

^{๓๑}ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๕๓/๑๑๓-๑๑๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๓/๑๕๒-๑๕๓.

(๔) แคนมนุษย์ จะเป็นต้นไม้ที่อุดมสมบูรณ์ มีร่มเงาหนาทึบ เมื่อเดินไปถึงกิ่งนั้น นอนพัก เพื่อเสวยทุกขเวทนา

(๕) เทวดา เทวโลกหรือสวรรค์ จะเป็นปราสาท มีเรือนยอด ฉาบทาทั้งภายใน ภายนอก ลมเข้าไม่ได้ มีกลอนแน่น มีประตูหน้าต่างปิดสนิท ในเรือนยอดมีบัลลังก์ลาดด้วยผ้า พรหมขนสัตว์ เครื่องลาดทำด้วยหนังชะมด ขนแกะสีขาวทำเป็นรูปดอกไม้ มีพดานกั้นข้างบน มีหมอนสีแดงวางไว้ด้านข้างทั้งสอง เมื่อเดินไปถึงก็เข้าไปนั่ง นอนบนบัลลังก์นั้นเสวยสุขเวทนา โดยส่วนเดียว เรียกว่าเกิดสุคติโลกสวรรค์^{๓๒}

๒) ไตรภูมิ

ไตรภูมิ แปลว่า ภูมิ ๓ หมายถึงที่อยู่อาศัยของสัตว์โลก ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และ อรูปภูมิ มีเนื้อหาดังนี้

(๑) กามภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้บริโภคกาม คือยังมีความอยาก ความรัก ความใคร่ ความโกรธ ความหลง เดือดร้อนวุ่นวายด้วยกามตัณหา มี ๑๑ ภูมิ แบ่งออกเป็น ทุกคติภูมิ ๔ และ สุคติภูมิ ๗, ทุกคติภูมิ ๔ ได้แก่ นรก เปรตวิสัย อสุรกาย เจริจณาน, สุคติภูมิ ๗ ได้แก่ มนุษย์ สวรรค์เทวโลกชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตตี^{๓๓}

(๒) รูปภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้ไม่เกี่ยวข้องกับกามคุณ มีศีลสมบูรณ์ ประพฤติธรรมสม่ำเสมอ ละนิวรณ์ ๕ ได้ เกิดปีติ กายสงบ สุข จิตตั้งมั่นเป็นเอกัคคตา จนได้รูปฌาน เรียกว่า ฌานสุข คือ ฌานลำดับที่ ๑ - ๔^{๓๔} และฌานมิได้เสื่อมไป เมื่อตายไปจะได้อยู่ร่วมกับพระพรหม^{๓๕} หรือเรียกอีกอย่างว่า พรหมโลก จะทำกิจอะไรก็สำเร็จได้ตามใจปรารถนา มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่ชานออกจากกาย อยู่ในวิมาน^{๓๖}

(๓) อรูปภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้ไม่ข้องเกี่ยวกับกามคุณ ประพฤติธรรมสม่ำเสมอ และได้ ฌานลำดับที่ ๕ ขึ้นไป แต่ยังมีอุปาทานอยู่ เมื่อตายจะได้บังเกิดในอรูปพรหม ๔ ชั้น ที่อยู่สูงเหนือชั้นนอกนิภฐภูมิขึ้นไป เบื้องบนว่างเปล่า ไกลลิบลิบ พรหมเหล่านี้ ไม่มีตัวตน มีแต่จิตสถิตอยู่กลางเวลา ดังนี้^{๓๗}

^{๓๒} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๑๕๔/๑๑๔-๑๒๐, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๕๔/๑๕๓-๑๕๗.

^{๓๓} อ.จ.ติ. (บาลี) ๒๐/๘๑/๒๒๑, อ.จ.ติ. (ไทย) ๒๐/๘๑/๓๐๗.

^{๓๔} อ.ภ.วิ. (บาลี) ๓๕/๖๓๓-๖๓๗/๓๒๕-๓๒๗, อ.ภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๓๓ - ๖๓๗/๔๑๕-๔๒๐.

^{๓๕} ที.สี. (บาลี) ๕/๕๕๕-๕๕๖/๒๔๕-๒๔๖, ที.สี. (ไทย) ๕/๕๕๕-๕๕๖/๒๔๔-๒๔๕.

^{๓๖} ที.ป. (บาลี) ๑๑/๔๐/๒๕, ที.ป. (ไทย) ๑๑/๔๐/๒๕.

^{๓๗} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๔๔๗/๓๕๘-๓๕๙, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๔๗/๔๘๕-๔๘๗.

๑) อากาสนัญญาตนภูมิ เป็นอรุปรพรมภูมิของเทวดาและมนุษย์ผู้ปรารถนาว่า “เราจะเอาอากาศอันว่างเปล่าไม่มีอะไรเลย ในอรุปรพรมโลกชั้นต้น เป็นที่อยู่ของเราต่อไป

๒) วิญญาณัญญาตนภูมิ เทวดาผู้ปรารถนาให้ได้วิญญาณัญญาตนฌาน ภาวนาว่า “วิญญาณเป็นอารมณ์ไม่มีที่สิ้นสุด เราจักเป็นผู้ไม่มีรูปร่างด้วยวิญญาณนี้ให้ได้”

๓) อากิญจัญญาตนภูมิ เทวดาและมนุษย์ผู้เจริญภาวนาได้ฌาน ๕ ในชั้นต้นแล้ว เห็นว่าอากิญจัญญาตนฌาน ซึ่งอยู่เหนืออากาศว่างเปล่าตลอดกาล และภาวนาว่า “ไม่มีอะไร” เพียงแต่ความไม่มีตลอดชีวิต

๔) เนวสัณญานาสัญญาตนภูมิ เทวดาและมนุษย์ผู้ได้ฌาน ๕ แล้วตั้งใจจะไปให้ถึง เนวสัณญานาสัญญาตนฌานอย่างเดียว เจริญภาวนาว่า “เราจักเป็นผู้มีสัญญาที่ไม่ใช่ ขอให้เราจะมี ใจละเอียดเล็กน้อยยิ่งนักเหมือนหายไปในอากาศได้ร้อยเท่าพันเท่า ยิ่งกว่าใจพรหมชั้นต่ำ”

๓.๓ องค์ประกอบของมนุษย์ในพระสูตรคันถปิฎก

องค์ประกอบของชีวิตมนุษย์ประกอบด้วย ขันธ์ ๕ คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์^{๓๔} ย่อลงได้แก่ รูป และเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นนาม รูปกับนามนี้เกิดขึ้นโดยอาศัยอวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม เป็นเหตุเป็นปัจจัยต่อเนื่องกัน กล่าวคือ อวิชชา ความไม่รู้จักสภาวะตามความเป็นจริงด้วยความโง่ หลง ทำให้เกิดความเห็นผิด จึงก่อให้เกิดตัณหาความดิ้นรน อยากมีอยากดิ้นรนเพื่อความครอบครอง จนมีการยึดมั่นถือมั่น ก่อเกิดเป็นวิบากข้ามภพข้ามชาติสืบเนื่องเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน ทางพระพุทธศาสนา ได้อธิบายชีวิตของมนุษย์ไว้ว่า ชีวิตมีส่วนประกอบที่สำคัญ ๒ ส่วนคือ กาย (Body) และจิต (Mind) กายอันเป็นรูปธรรมอย่างหนึ่ง และจิตอันเป็นฝ่ายนามธรรมอย่างหนึ่ง ทั้งกายและจิตได้อาศัยซึ่งกันและกัน ทำหน้าที่เพื่อดำเนินชีวิตต่อไปจนกว่าจะแตกดับ กายและจิตของมนุษย์ เมื่อแยกย่อยออกไปแล้ว จะประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ๕ ส่วนด้วยกัน คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ รวมกันเรียกว่า ขันธ์ ๕ หมายถึงขันธ์ ๕ ของคนทั่ว ๆ ไป ซึ่งยังมีอุปาทานขันธ์อันได้แก่ ความยึดถือว่าเป็นตัวตน ดังมีข้อความในขันธ์สูตรว่า “อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นโณน ได้แก่อุปาทานขันธ์ คือรูป อุปาทานขันธ์คือเวทนา อุปาทานขันธ์คือสัญญา อุปาทานขันธ์คือสังขาร อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ”^{๓๕} การแบ่งกายและจิตเป็นส่วนประกอบ ๕ ส่วน

^{๓๔} อภ.วิ. (บาลี) ๓๕/๑/๑, อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑/๑.

^{๓๕} ต.ม. (บาลี) ๑๕/๑๗๕/๕๖, ต.ม. (ไทย) ๑๕/๑๗๕/๑๐๕.

๑. รูป (Corporeality) หมายถึง ส่วนประกอบของชีวิตฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด คือ ร่างกาย และพฤติกรรมของร่างกาย ในอานนชัลปายสูตร ได้แบ่งรูปออกเป็น “มหาภูตรูป ๔ และ อุปาทายรูป ๒๔”^{๔๐} โดยมีสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

มหาภูตรูป แปลว่า สิ่งที่เป็นใหญ่ มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ ธาตุดิน, ธาตุน้ำ, ธาตุลม และ ธาตุไฟ ธาตุดิน (ปฐวีธาตุ) คือสิ่งที่มีลักษณะแข็ง เป็นสภาพที่แผ่ออกไปและกินเนื้อที่ เช่น เนื้อ หนัง กระดูก ฟัน เป็นต้น ธาตุน้ำ หรืออาโปธาตุ เป็นสภาพที่ดึงดูด ชุ่มซาบ และมีลักษณะเหลว ได้แก่ โลหิต น้ำเหลือง และน้ำในร่างกาย ธาตุไฟ หรือเตโชธาตุ เป็นสภาพที่แผ่ความร้อน หมายถึง ความร้อนในร่างกาย ธาตุลม หรือวาโยธาตุ หมายถึงสภาพที่สั่นไหว เบา พัดไปมาได้ เช่น ลม หายใจเข้าออก ลมในท้อง เมื่ออะตอมของธาตุทั้งสี่เกาะกุมกันหรือรวมตัวกันเข้าทำให้เกิด คุณสมบัติต่าง ๆ ขึ้น เรียกว่า อุปาทายรูป คือ รูปอาศัย เป็นรูปอาศัยมหาภูตรูป

๒. เวทนา (Feeling) ได้แก่ความรู้สึกที่เกิดจากสัมผัสทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ เป็นส่วนที่เป็นความรู้สึกในสิ่งที่มากระทบ “เกิดเวทนา”^{๔๑} ๓ คือ สุขเวทนา เป็นความรู้สึกดีใจ พอใจ เช่น รู้สึกอบอุ่นละมุนละไม ซาบซึ้ง ปิติ เอรีดอรรอย เป็นต้น ทุกขเวทนา คือความรู้สึกเป็นทุกข์ เสียใจ ไม่พอใจ เช่น รู้สึกเศร้าใจ คับแค้นใจ เจ็บปวด ร้อน เป็นต้น ส่วนอทุกขมสุขเวทนา หรือ อุเบกขาเวทนา คือความรู้สึกเฉย ๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ จัดได้ว่าเป็นความรู้สึกที่เป็นปกติ คือ ไม่ต้องดีใจ และเสียใจ

เวทนาทั้งสามนี้เป็นสาเหตุให้คนเรามีอวิชชาและมีอุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่น มากที่สุด เพราะคนส่วนใหญ่ปรารถนาความสุขไม่ปรารถนาความทุกข์ ด้วยอำนาจของอวิชชา หรืออุปาทาน ทำให้มองไม่เห็นสิ่งอื่นใด มีแต่ความยึดติดยึดมั่นอยู่ในเวทนา ไม่ว่าจะเป็นความสุข ความพอใจ หรือเป็นความทุกข์ ความไม่พอใจล้วนเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น ในการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน บุคคลควรทำจิตให้เป็นอิสระจากเวทนาเป็นดีที่สุด ในอัฐสวด ปริยายสูตร ได้แบ่งเวทนาตามทางรับรู้ มีเวทนา ๖ เท่ากับจำนวนอายตนะ ดังนี้

“เวทนา ๖ คือ เวทนาที่เกิดจากสัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียกจักขุ สัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา จีวาหสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา ตามลำดับ”^{๔๒}

^{๔๐}ม.อ. (บาลี) ๑๔/๖๓/๕๐, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๖๓/๓๔.

^{๔๑}ที.ปา. (บาลี) ๑๐/๑๒๒/๕๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๐/๑๒๒/๓๐.

^{๔๒}ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๓/๓๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๓/๕๒.

เวทนาทั้ง ๖ นี้ มีความสำคัญต่อสัตว์ทั้งหลาย เมื่อมีการรับรู้แต่ละครั้ง เวทนาจะเปรียบเหมือนข้อต่อและเป็นเส้นทางแยกชี้แนะองค์ประกอบอื่น ๆ ที่จะดำเนินไปในทางใด มีพฤติกรรมอย่างไร

๓. สัญญา (Perception) เป็นความรู้จำพวกหนึ่ง กำหนดจำสิ่งต่าง ๆ ได้ว่าอะไรเป็นอะไร มีการเปรียบเทียบประสบการณ์เก่ากับประสบการณ์ใหม่ว่าเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร มีการกำหนดหมายรู้ว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ หรือไม่ใช่สิ่งนั้นสิ่งนี้ มีทั้งสิ่งที่มีความรู้สามัญและความรู้ที่ซับซ้อน ความรู้ที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม “บางท่านก็แปลคำว่า สัญญา เป็นความจำก็มี”^{๔๓} ในสังคีตสูตรแบ่งสัญญาออกเป็น ๖ ประการ คือ ความหมายรู้ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ เรียกว่า “รูปสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โภกฐัพพสัญญา ชัมมสัญญา”^{๔๔} โดยลำดับ

๔. สังขาร (Mental Formations) ได้แก่ องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตใจ โดยมีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งปรุงแต่งจิตใจให้ดีหรือชั่วเป็นกลาง ๆ ความนึกคิดตรึงตรองในจิตใจนั้น จะชักนำให้มีการแสดงออกทางกาย วาจา ซึ่งให้เป็นไปต่าง ๆ กัน และจิตได้ว่าเป็นที่มาของกรรม เช่น เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หิริ โอตตัปปะ เป็นต้น ในปรีวัญญสูตร ได้แบ่งสังขารออกเป็น ๖ ประการคือ เจตนาหรือความจำนง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ เรียกว่า “รูปสัญญาเจตนา ตัทธสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา โภกฐัพพสัญญาเจตนา ชัมมสัญญาเจตนา”^{๔๕} โดยลำดับ

๕. วิญญาณ (Consciousness) แปลว่า “ความรู้แจ้ง”^{๔๖} คือการรู้แจ้งทางอารมณ์ ทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ เป็นความรู้เริ่มแรกที่เกี่ยวข้องกับนามขันธ์อื่น ๆ ทั้งหมด และเป็นทางเดินของนามขันธ์อื่น ๆ ด้วย เช่น เมื่อใดมนุษย์มีความสุขสบาย แสดงว่าเกิดเวทนา ก็รู้สึกว่าเป็นสุข เกิดวิญญาณ หรือในทางตรงกันข้าม เมื่อใดมนุษย์รู้สึกไม่สบาย ได้รับความบีบคั้นแสดงว่าเกิดเวทนา ก็รู้ว่าเป็นทุกข์ คือ วิญญาณ วิญญาณแบ่งออกเป็น ๖ ประการ คือ ความรู้อารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียกว่า “จักขุวิญญาณ โสทวิญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ”^{๔๗} โดยลำดับ

^{๔๓} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : คณะธรรมกรรม, ๒๕๒๕), หน้า ๒๑.

^{๔๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๒๓/๒๑๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๘.

^{๔๕} ส.ข. (บาลี) ๑๓/๕๖/๔๕, ส.ข. (ไทย) ๑๓/๕๖/๘๔.

^{๔๖} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๓.

^{๔๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๒๓/๒๑๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๖.

๓.๔ การดำรงชีวิตของมนุษย์

การดำรงชีวิตของมนุษย์เพื่อให้ประสบความสำเร็จ ในทางพระพุทธศาสนาจึงกล่าวถึง
อรรถะ คือประโยชน์ ผลที่มุ่งหมาย จุดหมาย มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) ทิฏฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ขั้นต้น
- ๒) สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า ประโยชน์ในภพหน้า ประโยชน์ชั้นสูง
- ๓) ปรมัตถะ ประโยชน์สูงสุด จุดหมายสูงสุดคือนิพพาน^{๔๘}

(๑) ทิฏฐธัมมิกัตถะ ได้แก่หลักธรรมที่ใช้เป็นข้อปฏิบัติเพื่อความอยู่ดี กินดี มีสุข
ในปัจจุบัน ได้แก่หลักสัมปทา ๔ คือ

๑) อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น หมายถึง ขยันหมั่นเพียรในการ
ปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจตราหา
อุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

๒) อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายถึง รู้จักคุ้มครองเก็บรักษา
โภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน
ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี หมายถึง รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย
เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณ มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา รู้จักคบคนดีที่
เกื้อกูลต่อการทำงานที่ดีและความเจริญก้าวหน้าในชีวิต

๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม หมายถึง รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย
เลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย หารายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้^{๔๙}

(๒) สัมปรายิกัตถะ ได้แก่การบรรลุเป้าหมายหรือประโยชน์ในภพหน้า พระพุทธศาสนามี
หลักปฏิบัติเพื่อให้ได้รับประโยชน์ที่ตนปรารถนา หลักธรรมนี้เรียกว่า สัมปทา มี ๔ ประการ คือ

๑) สัทธาสัมปทา	ถึงพร้อมด้วยศรัทธา
๒) ศีลสัมปทา	ถึงพร้อมด้วยศีล
๓) จาคสัมปทา	ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ
๔) ปัญญาสัมปทา	ถึงพร้อมด้วยปัญญา ^{๕๐}

^{๔๘} พ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๕๔/๓๐๕, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๕๔/๔๘๓.

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน อ.อ.จก. (บาลี) ๒๓/๕๔/๒๓๓-๒๓๕, อ.อ.จก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐-๓๔๒.

^{๕๐} อ.อ.จก. (บาลี) ๒๓/๕๔/๒๓๖, อ.อ.จก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓-๓๔๔.

(๑) สัทธัมมปัฏฐา ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา หมายความว่า มีศรัทธาตั้งมั่น ไม่อ่อนแอจนคลอนแคลน มีความเชื่อประกอบด้วยปัญญาอันถูกต้อง

(๒) สิลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล หมายความว่า ผู้ที่เป็นอยู่ดำรงชีพอยู่ในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท

(๓) จาคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยจาคะ หมายความว่า มีใจปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการสละ ตั้งใจสละอันปราศจากความตระหนี่ ยินดีเฉลี่ยทรัพย์ของตนให้เป็นประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น เป็นการสงเคราะห์ห่อนุเคราะห์แก่ผู้อื่น และเป็นการบูชาคุณท่านผู้ที่ควรบูชา

(๔) ปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา หมายความว่า ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา สมบูรณ์ด้วยความรอบรู้ เฉลียวฉลาดในทางเสื่อมและทางเจริญ มีปัญญารู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ แล้วละสิ่งที่เป็นโทษ และเจริญสิ่งที่ เป็นประโยชน์ รู้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

ประโยชน์สัมปรายกัตถะนี้ นับเป็นประโยชน์ที่ลึกล้ำยิ่งกว่าที่จะมองเห็นกันเฉพาะหน้าหรือผิวเผินภายนอก เกี่ยวกับชีวิตด้านหน้าหรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต เป็นจุดหมาย ชื่นสูงขึ้นไป เป็นหลักประกันชีวิตเมื่อละโลกนี้ไป หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำเลิศ ยิ่งกว่าสิ่งที่จะพึงได้กันตามปกติในโลกนี้ ได้แก่ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจ ที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม ความใส่ใจในทางศีลธรรม ในเรื่องบุญเรื่องกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งดีงาม กิจกรรมที่อาศัยศรัทธาและความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบสุขทางจิตใจ การรู้จักปีติสุขที่ประณีตด้านใน ตลอดจนคุณวิเศษที่ผลสำเร็จทางจิต คืออามาสมาบัติ เป็นขั้นที่ผ่อนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ทำให้ไม่ยอมตีค่าผลประโยชน์ด้านามิสสูงเกินไป จนจะต้องมุ่งไขว่คว้ายอมสยบให้ หรือเป็นเหตุต้องกระทำชั่วร้าย หันมาให้คุณค่าแก่คุณธรรมความดีงาม รู้จักทำการด้วยความไม่ธรรม รักความดีงาม รักคุณภาพของชีวิตและความเจริญงอกงามของจิต^{๕๐}

(๓) ปรมัตถะ หมายถึง จุดหมายสูงสุด ประโยชน์อย่างยิ่ง คือเป็นประโยชน์แห่งอุดมคติตามหลักพระพุทธศาสนา อันได้แก่พระนิพพาน ปรมัตถะอันกล่าวถึงประโยชน์ที่เป็นเป้าหมายชีวิตขั้นสูงสุด คือการตั้งเป้าหมายชีวิตเพื่อเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ได้แก่ การตั้งใจปฏิบัติ

^{๕๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔๔-๕๔๕.

ธรรม เพื่อปราบกิเลสให้หมดสิ้นแล้วเข้าพระนิพพาน จะได้มีแต่ความสุข^{๕๒} อันเป็นอมตะตลอดไป ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไปอีก มีดังนี้คือ

๑. จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม

๒. จิตไม่เศร้าโศก

๓. จิตปราศจากฐลึ กิเลส

๔. จิตเกษม^{๕๓}

๑) จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม หมายความว่า สภาพจิตของผู้ที่ทำนิพพานให้แจ้งแล้วมีใจตั้งมั่น เกิดความมั่นคงหนักแน่นดูจุณเขา เป็นอุเบกขาวางเฉยได้เมื่อพบกับความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนิทา หรือได้รับทุกข์ จิตก็ไม่หวั่น เมื่อพบกับความได้ลาภ ได้ยศ ได้สรรเสริญ เป็นสุขจิตก็ไม่หวั่นไหว

๒) จิตไม่เศร้าโศก หมายความว่า ใจสงบหยุดนิ่ง ผ่องใสเยือกเย็น ไม่ถูกความยึดติดถือมั่นบีบคั้นจิต ให้ผิดหวังโศกเศร้า เป็นภูมิของพระอรหันต์ทั้งสิ้น เป็นจิตที่ไร้โศก หลุดพ้นจากยางเหนียวแห่งบ่วงสินหา เป็นจิตที่ไม่ลุ่มหลงในความรักอีกต่อไป มีใจที่อัมเอบ ไม่แห้งผาก เป็นจิตผ่องใส ไม่เศร้าหมอง

๓) จิตปราศจากฐลึ กิเลส หมายความว่า สภาพจิตที่ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ จิตที่หมดกิเลสแล้ว ทั้งหยาบทั้งละเอียดอย่างถอนรากถอนโคน ไม่มีทางพื้นกลับเข้ามาในใจได้อีก ทำให้จิตสะอาดผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ผ่องใส ไร้ทุกข์ มีความสุขที่แท้จริง นุ่มนวลควรแก่การงาน ได้แก่จิตของพระอรหันต์

๔) จิตเกษม หมายความว่า สภาพจิตที่หมดกิเลสแล้ว เครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพได้ถูกพินขาดสะบั้นโดยสิ้นเชิง เป็นจิตที่รู้เท่าทันและทำการตรงตามเหตุปัจจัย ชีวิตหมดจดสดใส เป็นอยู่ด้วยปัญญา เป็นจิตที่อิสระ ไม่มีภัยใด ๆ มาบีบคั้นได้อีก จึงมีความสุขอย่างแท้จริง พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ผู้ที่จะมีจิตเกษมได้อย่างแท้จริง คือผู้ที่มีใจจรดนิ่งแช่มอยู่ในพระนิพพานตลอดเวลา ซึ่งก็ได้แก่ พระอรหันต์นั่นเอง

ประโยชน์ประมัตตะ กล่าวให้เข้าใจได้ว่า คือถึงถูกโลกธรรมกระทบ ถึงจะพบความผันผวนปรวนแปรก็ไม่หวั่นไหว มีเกษมศานต์มั่นคง ไม่ถูกความยึดติดถือมั่นบีบคั้นจิตให้ผิดหวัง

^{๕๒}สุข ในที่นี้หมายถึงสุขที่เกิดจากอริยมรรค อริยผล และสุขที่เกิดจากการบรรลุนิพพานอันเป็นประโยชน์สูงสุด (พ.ร.อ. (บาลี) ๒/๑๑๘.

^{๕๓}พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๔. พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๘.

โศกเศร้า มีจิตโล่งโปร่งเบาเป็นอิสระ สดชื่นเบิกบานใจ ไม่ขุนมัวหมอง ผ่องใส ไร้ทุกข์ มีความสุขที่แท้จริง รู้เท่าทันและทำการตรงตามเหตุปัจจัยชีวิตหมดจดสดใส เป็นอยู่ด้วยปัญญา^{๕๔}

ประโยชน์ปรมัตถะนี้ นับเป็นประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดหรือที่หมายขั้นสุดท้าย ได้แก่การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคตินิยมค่านิยมของสังขาร ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระ โปร่งโล่งผ่องใส ไม่ถูกบีบคั้น คับข้องจำกัดด้วยความยึดติด ถ้อยมั่นหวั่นหวาดของตนเอง ปราศจากกิเลสเผาลนที่ทำให้เศร้าหมองขุนมัว อยู่อย่างไร้ทุกข์ ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิงอันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสว เบิกบานโดยสมบูรณ์ เรียกว่า วิมุตติ และนิพพาน^{๕๕}

ประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นขั้นการรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคตินิยมของโลก จัดว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ เป็นเป้าหมายที่นำมาซึ่งความเป็นอิสระแก่ชีวิตจิตใจในระดับที่เหนือโลก กล่าวคือพ้นจากโลกของมายาและโลกของความเกิดแก่เจ็บตาย สังสารวัฏแห่งการเวียนว่ายตายเกิดถูกตัดขาดสิ้นเชิง ผู้ที่บรรลุเป้าหมายขั้นปรมัตถะนี้ ย่อมประสอสุขอันเป็นนิรันดร์ เป็นบรมสุข ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “อิมังจลา ปะระมาโรคา ตังขารา ปะระมาทุกขา เอตัง ญัตวา ยะถาภูตัง นิพพานัง ปะระมัง สุขัง” “ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง สังขารทั้งหลาย เป็นทุกข์อย่างยิ่ง บัณฑิตรู้เรื่องนี้ตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมทำนิพพานให้แจ้ง เพราะนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”^{๕๖} ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงธรรมเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายขั้นสูงสุด ข้ามแดนแห่งความมืดมนของชีวิต เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์คือพระนิพพาน ได้แก่หลักความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ เรียกว่า อริยสัจ มี ๔ ประการ คือ

- ๑) ทุกขอริยสัจ
- ๒) ทุกขสมุทัยอริยสัจ
- ๓) ทุกขนิโรธอริยสัจ
- ๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ^{๕๗}

^{๕๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมมัญญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร, ๒๕๔๘), หน้า ๘-๙.

^{๕๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๕๕๕.

^{๕๖}พ.ร. (บาลี) ๒๕/๒๐๓/๕๒, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๒๐๓/๕๕.

^{๕๗}ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๐๐/๒๖๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๐/๓๒๕.

(๑) ทุกข์ หมายถึง ความดับทุกข์, สภาพที่ตนได้ยาก, สภาพที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง, ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่ยรัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์ อริยสัจ ข้อที่ ๑ นี้ จัดเป็นขั้นแถลงปัญหาที่จะต้องทำความเข้าใจ และรู้ขอบเขต

(๒) ทุกขสมุทัย หมายถึง เหตุเกิดแห่งทุกข์, สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา อริยสัจข้อที่ ๒ นี้ จัดเป็นขั้นวิเคราะห์และวินิจฉัยมูลเหตุของปัญหา ซึ่งจะต้องแก้ไขกำจัดให้หมดสิ้นไป

(๓) ทุกขนิโรธ หมายถึง ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป, ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา ตัณหาหมดสิ้นแล้ว ไม่ถูกต้อง ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือ นิพพาน อริยสัจข้อที่ ๓ นี้ จัดเป็นขั้นชี้บอกภาวะปราศจากปัญหา อันเป็นจุดหมายที่ต้องการ ให้เห็นว่าการแก้ปัญหานั้นเป็นไปได้ และจุดหมายนั้นควรเข้าถึง ซึ่งจะต้องทำให้สำเร็จ

(๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หมายถึง ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์, ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง มรรคมืองค์ ๘ นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อริยสัจข้อที่ ๔ นี้ จัดเป็นขั้นกำหนดวิธีการ ขั้นตอน และรายละเอียดที่จะต้องปฏิบัติในการลงมือแก้ปัญหานี้^{๔๔}

อริยสัจ ๔ นี้ เรียกกันสั้น ๆ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การแสดงอริยสัจ ๔ นี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าเป็นหลักใหญ่ในการแก้ปัญหานั้นในระดับต้น และเป็นข้อปฏิบัติเพื่อนำพาไปสู่การพ้นทุกข์อันเป็นประโยชน์ในระดับสูงได้ กุศลธรรมทั้งหลายที่บำเพ็ญมาตั้งแต่ประโยชน์ระดับ ต้นจนถึงระดับสูง ก็รวมนับเข้าในหลักของอริยสัจ ๔ ประการนี้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในมหาหัตถิปโทปมสูตรว่า

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายผู้เที่ยวไปบนแผ่นดิน รอยเท้าเหล่านั้นทั้งหมดรวมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างชาวโลกกล่าวว่า เป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้น เพราะรอยเท้าช้างเป็นรอยเท้าขนาดใหญ่ แม้ฉันใด กุศลธรรมทั้งหมดก็ฉันนั้นเหมือนกัน นับเข้าในอริยสัจ ๔”^{๔๕}

ดังนั้น คนเราเกิดมาจึงต้องบำเพ็ญบารมี ปฏิบัติตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าตรัสประกาศหลักการพระพุทธศาสนา ในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ ๑,๒๕๐ องค์

^{๔๔}ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๓๓๑/๓๑๖, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๓๑/๔๑๖-๔๑๗.

^{๔๕}ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๐๐/๒๖๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๐/๓๒๕.

๓ พระคาถากึ่ง สรุปลให้พระสงฆ์นำไปสอนพุทธศาสนิกชนว่า “สัพพะปาปัสสะ อะกะระณัง กุสะลัสสุปะสัมปะทา สะจิตตะปะริโยทะปะนัง เอตัง พุทธานะสาสะนัง” “การไม่กระทำความชั่วทุกอย่าง การกระทำแต่ความดี และการทำจิตของตนให้ผ่องใส นี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๖๐} เพื่อให้บรรลุประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพานซึ่งเป็นเป้าหมายของมนุษย์ที่เกิดมาได้พบพระพุทธศาสนา

๓.๕ วิถีชีวิตของมนุษย์

สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต^{๖๑} กระทำกรรมใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม ย่อมได้รับผลของกรรมนั้น และที่สำคัญก็คือกรรมเป็นปัจจัยให้สัตว์โลกหมุนเวียนไปเกิดใน ๓๑ ภพภูมิได้ トラบใดที่เกิดเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ไม่ได้กระทำความดีถึงที่สุด ถึงปรมาัตถธรรมบรรลุมรรคผลนิพพาน หมายถึงยังไม่สิ้นกิเลส ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดตามผลของกรรม

กรรม แปลว่า การกระทำ เป็นคำกลาง ๆ ทำดีเรียกว่ากุศลกรรม ทำชั่วเรียกว่าอกุศลกรรม ดีชั่วมีอยู่ ๓ ทางคือ ทางกาย ทางวาจา และกัทางใจ ทำดีทางกายเรียกว่ากายสุจริต ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ และการไม่ประพฤติดิฉินคาม ทางวาจาเรียกว่า วาจาสุจริต ได้แก่การไม่พูดโกหก ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อเจ้อ ทางใจเรียกว่ามโนสุจริต ได้แก่ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่น ไม่โกรธอิจฉาริษยาผู้อื่น และไม่หลงผิดคิดในทางอบายมุข ตรงกันข้ามทำชั่วทางกายเรียกว่ากายทุจริต ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักขโมยของผู้อื่น และการประพฤติดิฉินคาม ทางวาจาเรียกว่าจิตุจริต ได้แก่การพูดโกหก การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อ ทางใจเรียกว่ามโนทุจริต ได้แก่การโลภอยากได้ของผู้อื่น การโกรธอิจฉาริษยาผู้อื่น และการหลงผิดคิดในทางอบายมุข ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่ากรรม ๓ ประการ หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาดีก็ตามชั่วก็ตาม ได้แก่

๑) กายกรรม ได้แก่กรรมทำด้วยกาย, การกระทำทางกาย

๒) วาจิกรรม ได้แก่กรรมทำด้วยวาจา, การกระทำทางวาจา

๓) มโนกรรม ได้แก่กรรมทำด้วยใจ, การกระทำทางใจ^{๖๒}

^{๖๐}ป.ร. (บาลี) ๒๕/๑๘๔/๕๐, ข.ร. (ไทย) ๒๕/๑๘๔/๕๐.

^{๖๑}ถ.ข. (บาลี) ๒๒/๕๓/๖๗-๖๘, ถ.ข. (ไทย) ๒๒/๕๓/๑๐๐-๑๐๑.

^{๖๒}ม.ม. (บาลี) ๑๓/๕๖/๓๗-๓๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๖/๔๕-๔๕.

ประเภทของกรรมจากการศึกษาในพระไตรปิฎก พบว่าในกุโรวาทสูตร ได้แบ่งกรรมออกเป็น ๔ ประเภท ดังปรากฏข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “กรรม ๔ ประการนี้ เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทราบ กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กรรมดำมีวิบากดำ ก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมก็มี”^{๖๓} ได้แก่

๑. กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่ บุคคลบางคนในภพนี้ย่อมทำความปรุงแต่งทางกายอันเป็นไปด้วยความเบียดเบียน ย่อมทำความปรุงแต่งทางใจ อันเป็นไปด้วยความเบียดเบียน ครั้นเขาทำความปรุงแต่งทั้งสามดังนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกอันเป็นไปด้วยความเบียดเบียน ย่อมถูกต้องเขา ซึ่งเป็นผู้ถึงโลกอันเป็นไปด้วยความเบียดเบียน เขาอันผัสสะที่เป็นไปด้วยความเบียดเบียนถูกต้องแล้ว ย่อมแสวงเวทนาที่เป็นไปด้วยความเบียดเบียน อันเป็นทุกข์โดยส่วนเดียว ดังเช่นพวกสัตว์นรก

๒. กรรมขาว มีวิบากขาวมีอยู่ ได้แก่ บุคคลบางคนในภพนี้ย่อมทำความปรุงแต่งทางกาย ทางวาจา และทางใจ อันไม่เป็นไปด้วยความเบียดเบียน ครั้นเขาทำความปรุงแต่งทั้งสามดังนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลก อันไม่เป็นไปด้วยความเบียดเบียน ผัสสะทั้งหลายที่ไม่เป็นไปด้วยความเบียดเบียน ย่อมถูกต้องเขาผู้เข้าถึงโลกอันไม่เป็นไปด้วยความเบียดเบียน เขาอันผัสสะที่ไม่เป็นไปด้วยความเบียดเบียน อันเป็นสุขโดยส่วนเดียว ดังเช่นพวกเทพสุกกิณหา

๓. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาวมีอยู่ ได้แก่บุคคลบางคนในภพนี้ ย่อมทำความปรุงแต่งทางกาย ทางวาจาและทางใจ อันเป็นไปด้วยความเบียดเบียนบ้าง ด้วยความไม่เบียดเบียนบ้าง ครั้นเขาทำความปรุงแต่งทั้งสามดังนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกอันเป็นไปด้วยความเบียดเบียนบ้างไม่เบียดเบียนบ้าง ผัสสะทั้งหลายที่เป็นไปด้วยความเบียดเบียนบ้าง ไม่เป็นไปด้วยความเบียดเบียนบ้าง เขาอันผัสสะถูกต้องแล้ว ย่อมแสวงเวทนาอันเป็นเวทนาที่เป็นสุขและทุกข์เจือกัน ดังเช่นพวกมนุษย์ พวกเทพบางพวก และพวกวินิบาตบางพวก

๔. กรรมทั้งไม่ดำ ไม่ขาว มีวิบาก ไม่ดำ ไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม มีอยู่ ได้แก่ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา การเจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาสติ ความระลึกชอบ และ สัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ

^{๖๓}ม.ม. (บาลี) ๑๓/๘๑/๕๗-๕๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๑/๗๕-๘๐.

ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ อย่างเหล่านี้แล ที่เรากล่าวทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว ประกาศให้รู้ทั่วกัน^{๖๔}

นอกจากนี้ ในคัมภีร์มโนรถปุรณี อังคุตตรนิกายัญญกถา และปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ภาค ๓ ได้จัดเป็นหมวดหมู่เรียกว่ากรรม ๑๒ เป็น ๓ หมวดหรือนัย ดังนี้

นัยที่ ๑ กรรมที่ว่าโดยกาลเวลาให้ผล เป็นกรรมที่มีอานุภาพมาก บันดาลผลให้แก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรม มีอยู่ ๔ หมวดคือ

๑) ทิฐฐธรรมเวทนียกรรม กรรมให้ผลในปัจจุบัน คือในภพนี้ หรือกรรมที่สัตว์ จะพึงได้เสวยหรือได้รับในอรรถภาพที่ปรากฏในชาตินี้

๒) อุปปัชชเวทนียกรรม กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิด คือในภพหน้าหรือผลที่พึงได้รับในภพที่สอง

๓) อปรปรเวทนียกรรม กรรมให้ผลในภพต่อไป ๆ หรือกรรมที่พึงจะได้รับในภพอื่น ๆ ตั้งแต่ภพที่สามเป็นต้นไป

๔) อโหสิกรรม กรรมเลิกให้ผล ไม่มีผลอีก คือทำสำเร็จไปแล้ว

นัยที่ ๒ กรรมที่ว่าโดยลำดับการให้ผล มีอยู่ ๔ หมวด คือ

๑) ครุกรรม กรรมหนัก ได้แก่กรรมที่เป็นกรรมหนักแน่นเพราะกรรมอื่น ๆ ไม่สามารถที่จะห้ามการให้ผลได้ มีทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ที่จะให้ผลในชาติต่อไป

๒) อาสันนกรรม กรรมเมื่อจบเจียน ได้แก่กรรมที่บุคคลกระทำเมื่อใกล้ตาย หรือที่บุคคลระลึกได้ในเวลาใกล้ตาย หรือจิตใจที่จดจ่อเวลาใกล้ตาย ย่อมส่งผลให้ไปสู่สุคติหรือทุคติ

๓) อาจิณณกรรม กรรมที่เคยชิน ได้แก่กรรมที่บุคคลสั่งสมหรือกระทำไว้บ่อย ๆ มีทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ฝ่ายใดมีอานาจมากกว่า ก็จะทำหน้าที่ชักนำไปเสวยผลในชาติต่อไป

๔) กตัตตกรรม กรรมสักว่าทำ ได้แก่การกระทำโดยความเป็นสักว่ากระทำลงไปเท่านั้น ทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ที่ไม่ได้ตั้งใจหรือเต็มใจทำ เป็นกรรมที่มีกำลังอ่อน ไม่มีกำหนดการแน่นอน

นัยที่ ๓ กรรมที่ว่าโดยหน้าที่ มี ๔ หมวดคือ

๑) ชนกกรรม กรรมแต่งให้เกิด ได้แก่การที่สัตว์จะเกิดเป็นอะไร ย่อมเกิดขึ้นด้วยอำนาจของชนกกรรม ซึ่งมีอยู่ ๒ ฝ่าย คือฝ่ายกุศลสุคติภูมิ และฝ่ายอกุศลทุคติภูมิ

๒) อุปถัมภกกรรม กรรมสนับสนุน ได้แก่กรรมที่ทำหน้าที่ช่วยอุปถัมภ์รูปนามที่เป็นวิบากของชนกกรรมให้เจริญ ซึ่งมีทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล

^{๖๔} อ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๒๓๒/๒๔๘, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๒/๓๔๕.

๓) อุปปีฬกรรม กรรมบีบคั้น ได้แก่กรรมที่ทำหน้าที่เบียดเบียนกรรมอื่น ๆ ที่มีสภาพตรงข้ามกับตน มีทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ที่เข้าไปตัดเสียซึ่งผลแห่งกรรมอื่น ๆ แล้วให้ผลด้วยตนเอง

๔) อุปฆาตกรรม กรรมตัดรอน ได้แก่กรรมที่ทำหน้าที่ฆ่ากรรมอื่น ๆ มีทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ตัดกรรมที่มีสภาพตรงกันข้าม แต่ไม่แน่นช้ำ จะตัดขาดในปัจจุบันทันด่วนทันทีทันใด^{๖๕}

ชีวิตของมนุษย์และโลกนี้ในพุทธทัศนะ จึงดำเนินไปอย่างมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนภายใต้ “กฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่กฎแห่งพระเจ้า ไม่ใช่กฎหมาย และไม่ใช่กฎของใคร ที่จะบัญญัติขึ้นเพื่อตนเองหรือสังคม แต่กฎแห่งกรรมเป็นกฎที่มีอยู่แล้วอย่างนั้นเป็นสากล พระพุทธเจ้าตรัสว่า มันเป็นกฎแห่งสามัญลักษณ์ เป็นธัมมฐิติ ธัมมนิยาม แม้พระองค์จะอุบัติหรือไม่ก็ตาม”^{๖๖} สิ่งเหล่านี้ กฎแห่งกรรม ย่อมมีอยู่ กฎแห่งกรรมหรือกฎแห่งเหตุผลนี้ไม่จำกัดเหตุการณ์ สถานที่ ตัวบุคคล สังคม เป็นกฎสากล สามารถนำไปอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ของโลกได้ ไม่ใช่ครอบคลุมเพียงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ครอบคลุมทุกอย่าง ไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้” กฎแห่งกรรมเป็นกฎแห่งเหตุผลตามธรรมชาติ และเป็นกฎแห่งเหตุผลทางศีลธรรม หรืออาจจะเรียกว่า สังขธรรมและศีลธรรมก็ได้”^{๖๗} กฎแห่งเหตุผลตามธรรมชาติ กฎนี้อาจจะเรียกว่า กฎแห่งอิทัปปัจจยดา หรือกฎแห่งปฏิจจสมุปบาทก็ได้ เช่นเมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงเกิดมีชราและมรณะ โสกะปริเทวะ ทุกข์โทมนัสและอุปายาส ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้”^{๖๘} หลักกรรมเป็นสิ่งที่

^{๖๕}ดูรายละเอียดใน ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ภาค ๓ (บาลี), (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕), หน้า ๒๒๑-๒๒๕. พระวิสุทธิมรรค (ไทย), (พระนคร : โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมกัณฑ์, ๒๕๐๑), หน้า ๒๖๖-๒๗๐.

^{๖๖}อง.ติก. (บาลี) ๒๐/๑๓๗/๒๗๘, อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๔.

^{๖๗}พระหมุน ปสนุโน (นุกอง), “ศึกษาวิเคราะห์หัมโนทัศน์เรื่องมนุษย์ในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๐.

^{๖๘}ที.ที. (บาลี) ๕/๑๔๔/๔๔-๔๕, ที.ที. (ไทย) ๕/๑๔๔/๔๔-๔๕.

เกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะตราบไคที่มนุษย์ยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร ก็ต้องเกี่ยวข้องกับกรรมตลอดเวลา หากแต่ว่ากรรมนั้นจะเป็นกุศลกรรม กรรมดี และอกุศลกรรม กรรมชั่วเท่านั้น ถ้าสิ้นกิเลสก็เข้าถึงปรมาตมธรรม บรรลุมรรคผลนิพพานก็สิ้นกรรม ละบุญละบาปได้อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

คนเราเกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นลาภอันประเสริฐ เป็นบุญกุศลที่ได้กระทำไว้ในอดีต อย่างน้อยรักษาสีล ๕ แต่คนเรามีรูปร่างหน้าตาไม่เหมือนกัน มีฐานะความเป็นอยู่ไม่เหมือนกัน ก็เนื่องด้วยการกระทำของแต่ละคนไม่เหมือนกัน เป็นผลของกรรมและกฎแห่งกรรมนั่นเอง จากการศึกษาในพระไตรปิฎก พบว่า

ในจุฬามมวิภังคสูตร เป็นสูตรที่ว่าด้วยกฎแห่งกรรมและผลแห่งกรรม ซึ่งสุกมาณฑโตทยบุตร ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “อะไรเป็นปัจจัยที่ทำให้มนุษย์ที่เกิดมาปรากฏความเลวและความประณีต คือมนุษย์มีอายุสั้น มีอายุยืน มีโรคน้อย มีโรคน้อย มีผิวพรรณทราม มีผิวพรรณงาม มีศักดิ์น้อย มีศักดิ์มาก มีโกละน้อย มีโกละมาก เกิดในสกุลต่ำ เกิดในสกุลสูง มีปัญญาน้อย มีปัญญามาก”

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

มนุษย์มีอายุสั้นเพราะฆ่าสัตว์ มีอายุยืนเพราะไม่ฆ่าสัตว์ มีโรคน้อยเพราะเบียดเบียนสัตว์ มีโรคน้อยเพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ มีผิวพรรณทรามเพราะมักโกรธแค้นพยาบาท มีผิวพรรณงามเพราะไม่มักโกรธแค้นพยาบาท มีศักดิ์น้อยเพราะมักริษยา มีศักดิ์มากเพราะไม่ริษยา มีโกละน้อยเพราะไม่เอื้อเฟื้อเจือจาน มีโกละมากเพราะรู้จักเอื้อเฟื้อเจือจาน เกิดในสกุลต่ำเพราะกระด้างถือตัว ไม่รู้จักอ่อนน้อม เกิดในสกุลสูงเพราะไม่ถือตัว รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน มีปัญญาน้อยเพราะไม่ได้ไต่ถามหรือแสวงหาความรู้ มีปัญญามากเพราะรู้จักแสวงหาความรู้^{๖๕}

^{๖๕}ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๔๕/๒๖๑-๒๖๒, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๔๕/๓๔๕-๓๔๗.

๒.๖ สรุป

การเกิดเป็นมนุษย์เป็นไปตามหลักธรรมชาติ มีองค์ประกอบ ๓ ประการคือ บิดา มารดามีเพศสัมพันธ์กัน มารดาอยู่ในวัยมีระดูและมีคันธัพพะมาเกิด ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า การได้เกิดมาเป็นมนุษย์นั้น สูงกว่าสัตว์อื่น ๆ และแตกต่างจากสัตว์ เพราะกุศลกรรมฝ่ายดีส่งผลให้ได้มาเกิดเป็นมนุษย์ อาศัยกรรมที่กระทำไว้ในอดีตชาติเรียกว่า “ปุพเพกตปุญญตา” แต่คนเราเกิดมารูปร่างหน้าตาแตกต่างกัน และฐานะความเป็นอยู่แตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะการกระทำของแต่ละคนไม่เหมือนกัน สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต กรรมแปลว่า การกระทำ ทำดีเรียกว่ากุศลกรรม ทำชั่วเรียกว่า อกุศลกรรม ดีชั่วมีอยู่ ๓ ทางเท่านั้น คือทางกาย ทางวาจา และใจทางใจ